

УДК 330.59: 330.1

DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V29(2021)-23

Риндзак О. Т., доктор економічних наук, старший науковий співробітник відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів, Державна установа «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», м. Львів, Україна

ORCID: 0000-0001-9889-3510

e-mail: olichkar@hotmail.com

Якість життя населення: концептуалізація поняття

Анотація. Статтю присвячено розвитку теоретико-методологічних основ дослідження якості життя. Здійснено аналіз найбільш поширених підходів до визначення та оцінювання якості життя. На основі комплексного підходу розроблено концептуальну схему аналізу цього поняття, що передбачає вивчення чотирьох його параметрів (життєздатність середовища, життєздатність людини, корисність життя людини для середовища та оцінка життя людиною) у кожному з п'яти середовищ (економічне, духовне, соціальне, суспільно-політичне, природне). Виходячи з цього, якість життя визначено як комплексне, багатовимірне поняття, що відображає рівень і сталість суспільного розвитку та характеризує людину, середовище її життя, а також показує вплив людини на середовище, оціночні судження про життя, ступінь задоволення певними його аспектами та в цілому. Такий підхід забезпечить комплексне вивчення цієї проблеми й врахування екологічних детермінант якості життя в умовах переходу до моделі зеленої економіки.

Ключові слова: якість життя; показники якості життя; середовище життя; добробут; оцінка життя.

Ryndzak Olha, Doctor of Economics, Senior Researcher, Department of Social and Humanitarian Development's Problems of the Regions, State Institution "Institute of Regional Research Named After M. I. Dolishnyi of the National Academy of Sciences of Ukraine", Lviv, Ukraine

Quality of Life: Conceptualization of the Term

Abstract. Introduction. The enhancement of people's quality of life is becoming a top priority of most governments' and international organizations' policy. This concept is also widely used in scientific literature, media and daily life. In spite of that, there is no agreed definition of quality of life. Furthermore, the transition to a green economy model requires a rethinking of the quality of life standards and developing of new approaches to its analysis.

Purpose. The aim of the article is to develop the theoretical and methodological foundations of the quality of life study, in particular the formulation of the author's definition of this concept and the development of a comprehensive approach to its analysis.

Results. An analysis of the most common approaches to determining and assessing quality of life is made. On the basis of the complex approach and in the developing of Veenhoven's "four qualities of life" framework the scheme of the analysis of this concept is developed. It involves the study of four parameters of quality of life: livability of environment, person's life-ability, utility of a person's life and assessment of life. These parameters have to be analyzed in each of five environments: economic, spiritual, social, socio-political and natural.

Conclusions. Quality of life is defined as a complex, multidimensional concept that reflects the level and sustainability of social development and characterizes a person, his/her living environment, as well as human impact on the environment and reflects assessments of life, the degree of satisfaction with its certain aspects and in general. Presented in this article approach will provide much more comprehensive study of this concept and consideration of environmental determinants of quality of life in the transition to a model of green economy. The prospect of further research on this issue is to develop a system of indicators of quality of life based on the author's comprehensive approach to its analysis.

Keywords: quality of life; quality of life indicators; living environment; well-being; assessment of life.

JEL Classification: I31; O15.

*Статтю підготовлено у рамках виконання НДДКР «Якість життя населення Карпатського регіону України: екологічні та соціальні детермінанти» (державний реєстраційний номер 0121U111772).

¹Стаття надійшла до редакції: 15.10.2021

Received: 15 October 2021

Постановка проблеми. Однією з головних характеристик рівня суспільного розвитку країн чи окремих регіонів є якість життя населення. Покращення якості життя стало головною метою міжнародного розвитку. Водночас якість життя виступає критерієм ефективності управління соціально-економічними процесами. Попри важливість й актуальність цієї категорії, на сьогодні немає єдиного, загальноприйнятого підходу до її визначення. Так склалось не через брак наукових досліджень з цієї проблематики чи їх недостатню обґрунтованість, а через складність і багатомірність цієї категорії. Крім того, проблема переосмислення стандартів якості життя та необхідності пошуку нових підходів до її аналізу актуалізується у зв'язку з переходом України до моделі зеленої економіки, що передбачає економічне зростання при одночасному забезпеченні екологічної стійкості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Оскільки важливим параметром якості життя є здоров'я, то багато спроб щодо визначення цього поняття робилося у галузі медичних наук [1]. Соціологи й психологи розробляють різні рейтинги якості життя на основі суб'єктивних оцінок населення [2]. Авторитетні міжнародні організації здебільшого зосереджуються на визначенні відповідних статистичних індикаторів, прагнучи розробити інтегральний показник [3]. Ґрунтовні дослідження та цінні методичні розробки у галузі вимірювання якості життя в Україні здійснено працівниками Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України [4]. Отже, панівною тенденцією на сьогодні є визначення якості життя через призму його вимірювання, а не вимірювання на основі концептуалізації.

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є розвиток теоретико-методологічних основ дослідження якості життя, зокрема формулювання авторського визначення цього поняття та розробка комплексного підходу до його аналізу.

Основні результати дослідження. У широкому сенсі цього слова «якість» можна визначити як атрибут або сукупність властивостей, якими володіє явище, процес чи предмет. Воно також означає ступінь відповідності властивостей об'єкта певним стандартам, науково обґрунтованим нормативам, або ж очікуванням та потребам особи (групи, суспільства).

У світовому енциклопедичному словнику «Britannica» якість життя визначається як міра того, на скільки людина є здоровою, почувається комфортно, здатна брати участь в основних життєвих подіях чи насолоджуватись ними [5]. Однак, тут же вказується на неоднозначність цієї категорії, оскільки вона може стосуватися як особистого досвіду людини, так і умов її життя.

Згідно з визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, якість життя – це сприйняття

індивідами своєї позиції в житті у контексті культури й системи цінностей і відносно до своїх цілей, очікувань, стандартів і проблем [6, с. 11]. Це ступінь комфортності людини як внутрішньої, так і в межах середовища свого проживання.

Таким чином, якість життя – це особистісний атрибут [7, с. 8]. Тобто недоречно говорити про якість життя країни, натомість – про якість життя в країні, певному населеному пункті чи регіоні, оскільки воно характеризує становище людей, які проживають на певній території.

З 1930-х р. традиційним показником добробуту та економічного розвитку країни вважався її валовий внутрішній продукт на душу населення. Він також був найбільш поширеним інструментом порівняння економічного прогресу між різними країнами. Щороку міжнародні організації оприлюднюють статистику з різних країн світу. Однак, практика показує, що соціальний, економічний та екологічний прогрес не завжди супроводжується зростанням ВВП і навпаки. ВВП не враховує зміни людських, природних та соціальних складових капіталу, від яких залежить суспільство у досягненні добробуту. Розрахунок «зеленого» ВВП (індекс економічного зростання з врахуванням екологічних наслідків) не вирішує цієї проблеми. На сьогодні науковцями доведено, що ВВП не є достатнім інструментом вимірювання економічного розвитку та добробуту [8, с. 3]. Тому акцент змістився на пошук альтернативних індикаторів.

На сучасному етапі найбільш поширеним і загальноприйнятим інструментом вимірювання загальних досягнень різних країн і регіонів за соціальними та економічними параметрами залишається Індекс людського розвитку (ІЛР). Його розробив пакистанський економіст Махбуб ель Хак у 1990 році. А з 1993 р. цей показник використовується у щорічному звіті ООН. З 2010 р. при підрахунку ІЛР враховуються 3 групи показників: очікувана тривалість життя, освіта та достойний рівень життя, оцінений через ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ПКС) в доларах США [9].

У 2020 р. ООН також опублікувала рейтинг країн зі скоригованим експериментальним індексом (Planetary pressures-adjusted Human Development Index – PHDI), що враховує екологічний фактор, який дістав назву «тиск на планету». PHDI – це рівень розвитку людини, скоригований показниками викидів вуглекислого газу на людину (на основі виробництва) та використання ресурсів на душу населення [10]. Без викидів вуглецю та використання ресурсів ПІЛР та ІЛР були б однаковими. Однак, чим більшим є негативний вплив людини на екологію, тим нижчими стають показники людського розвитку.

Зосередження на економічних індикаторах, на думку багатьох дослідників, не дає повної картини щодо відчуття, сприйняття свого добробуту

населенням окремої країни, тому почали пошук нових показників. Так, у 2006 р. Нова економічна фундація (New Economics Foundation) запропонувала розрахунок Міжнародного індексу щастя (Happy Planet Index). За словами розробників, він вимірює «сталій добробут для всіх». Йдеться про формулювання основної мети розвитку суспільства, яка полягає у забезпеченні високого рівня добробуту в рамках справедливого та відповідального використання ресурсів [11, с. 8]. Показник добробуту населення та стану навколишнього середовища у різних країнах світу вимірює на скільки країнам вдалося досягнути цієї мети. Індекс включає такі показники: суб'єктивне задоволення життям, очікувана тривалість життя при народженні, нерівність результатів і т. зв. «екологічний слід» на душу населення – вплив людини на довкілля (міра попиту людини на природний капітал, кількість ресурсів, необхідних для підтримки людей чи економіки) [12].

Індекс якості життя розроблений компанією «Economist Intelligence Unit» базується на методиці, яка пов'язує результати суб'єктивних опитувань щодо задоволеності життям з об'єктивними детермінантами якості життя в різних країнах, а також з елементом прогнозу (прогнози ВВП на душу населення). До нього входять такі складові [13]: здоров'я; сімейне життя; громадське життя; матеріальний добробут; особиста фізична безпека; клімат та географія; гарантія роботи; політична свобода; управління (рейтинг корупції); гендерна рівність.

У 2011 р. Організація економічного співробітництва і розвитку здійснила спробу об'єднати існуючі міжнародні показники добробуту і запропонувала Індекс «Краще життя». Він включає такі виміри [14]: житло; доходи; праця; спільнота; освіта; навколишнє середовище; управління; здоров'я; задоволення життям; безпека; баланс між роботою та приватним життям.

У 2017 р. група експертів з 10 різних країн, робота якої була координувана Евростатом, визначила такі показники якості життя [15]:

- матеріальні умови життя: доходи, споживання та житлові умови;

- продуктивна або основна діяльність: рівень і якість зайнятості та іншої діяльності (неактивне населення та неоплачувана робота);

- здоров'я: показники здоров'я (ймовірна тривалість життя при народженні, кількість років здорового життя, суб'єктивні оцінки власного здоров'я, хронічних захворювань та обмежень у діяльності); детермінанти здоров'я (здорова і нездорова поведінка); доступність медичної допомоги.

- освіта: рівень освіти, знання, участь у навчанні протягом життя та можливості отримання освіти;

- дозвілля та соціальні контакти: участь і доступність дозвілля; соціальні контакти, потенціал соціальної підтримки, соціальна згуртованість;

- економічна та фізична безпека;

- управління та основні права: довіра до державних служб та установ, дискримінація та рівні можливості, громадянська активність;

- природне та життєве середовище: забруднення води та повітря, шум;

- загальний життєвий досвід: задоволеність життям, емоційний стан, відчуття сенсу та мети у своєму житті.

Огляд основних підходів до оцінювання якості життя дає підстави для висновку, що це багатовимірне поняття з полікомпонентною структурою. Традиційно виокремлюють два концептуальні підходи до оцінки якості життя: об'єктивний та суб'єктивний [4, с. 9]. Відповідно до першого визначають якість зовнішнього середовища реалізації людських потреб на основі статистичних показників. Суб'єктивний підхід за допомогою соціологічного інструментарію досліджує суб'єктивне сприйняття людиною основних параметрів якості її життя та загальний рівень задоволення життям. Натомість на наш погляд, більш доцільно розрізнити зовнішній і внутрішній (відносно людини) аспекти якості життя. Йдеться про якість середовища життя й характерологічні особливості (якість) самої людини. Тобто при дослідженні якості життя аналізу підлягають не лише суб'єктивні судження, оцінки людини (її задоволення життям чи окремими його сферами), а і її основні властивості. Таким чином, цей підхід розширює можливості вивчення якості життя, забезпечуючи більшу його повноту і комплексність.

Наступним важливим моментом є розмежування між життєвими можливостями, що становлять потенціал якості життя та самим життям, яким воно є. Відомий голландський соціолог, світовий авторитет у галузі дослідження щастя Руут Венховен назвав ці два параметри: шанси життя та результати життя [16, с. 75]. Адже іноді людина, маючи високі життєві шанси (напр., високий рівень освіти, кваліфікації) через певні обставини досягає в житті менше, ніж та, котра мала гірші шанси, але була більш наполегливою чи просто везучою. Однак, у межах цього дослідження більш доцільним вбачається використання поняття «потенціал якості життя».

Комбінація цих двох аспектів дає можливість виокремити зовнішній і внутрішній виміри потенціалу якості життя (життєздатність середовища та життєздатність людини) та результатів життя (задоволення життям та корисність життя людини для середовища) (рис. 1).

При розробці індикаторів якості життя, як правило, виділяють чотири середовища: природне, економічне, соціальне, суспільно-політичне [4, с. 73], залишаючи поза увагою духовне. Однак, у суспільних науках традиційно заведено розрізнити чотири [17], а

не три сфери суспільного життя (економічна, політична, соціальна, духовна). Крім того, саме у духовній сфері виробляються й вдосконалюються основні суспільні цінності, які впливають на інші параметри якості життя. Наприклад, стан природного середовища країни значною мірою залежить від екологічної свідомості та культури її громадян. Тому,

вважаємо за доцільне вивчення основних параметрів якості життя у 5 середовищах (як це продемонстровано на рис. 1). Хоча, слід зауважити, що ці середовища тісно взаємопов'язані й взаємозалежні між собою, та їх виокремлення необхідне лише для зручності, повноти й комплексності аналізу даної проблеми.

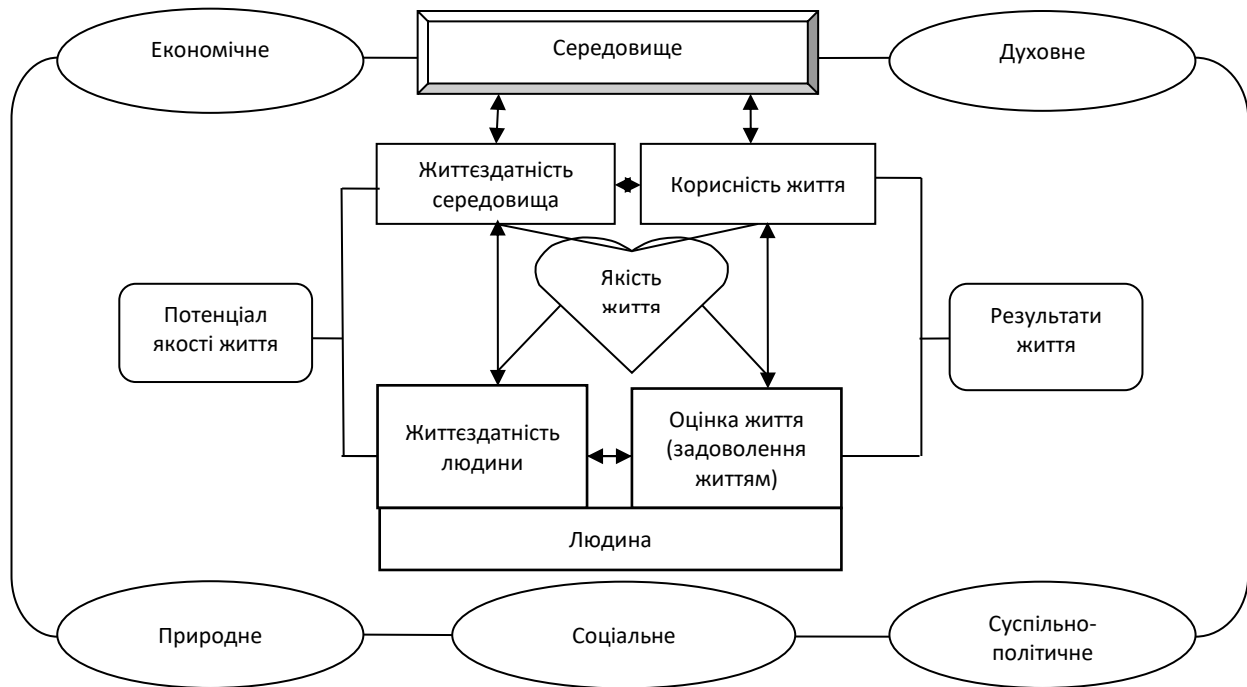

Рисунок 1 – Концептуальна схема аналізу основних параметрів якості життя

Джерело: розроблено автором на основі концепції чотирьох якостей життя Р. Венховена [16]

Висновки. Отже, у широкому розумінні якість життя – це комплексне, багатовимірне поняття, що показує рівень і сталість суспільного розвитку та характеризує людину, середовище її життя, а також показує вплив людини на середовище, оцінювальні судження про життя, ступінь задоволення певними його аспектами та в цілому. Дослідження якості життя у кожному з п'яти згаданих середовищ передбачає розгляд таких чотирьох аспектів: життєздатність людини та середовища (фактично, йдеться про їх

характеристики, властивості), що разом становить потенціал якості життя, корисність життя людини (її внесок у середовище, вплив на нього) та суб'єктивна оцінка, рівень задоволення сферою життя, на яку те чи інше середовище має найбільший вплив. Перспективою подальших досліджень з цієї проблематики є розробка системи показників якості життя відповідно до запропонованого автором комплексного підходу до її аналізу.

Література:

1. Post M. Definitions of Quality of Life : What Has Happened and How to Move On. *Topics in Spinal Cord Injury Rehabilitation*. 2014. 20(3). P.167-180. doi: 10.1310/sci2003-167
2. Cummins R. *Comprehensive Quality of Life Scale – Intellectual/Cognitive Disability*. Manual. Deakin University, 1997. 69 p.
3. Jeffrey K., Wheatley H., Abdallah S. *The Happy Planet Index: 2016. A global index of sustainable well-being*. London: New Economics Foundation, 2016. URL: <https://static1.squarespace.com/static/5735c421e321402778ee0ce9/t/57e0052d440243730fdf03f3/1474299185121/Briefing+paper+-+HPI+2016.pdf> (дата звернення: 12.10.2021 р.).
4. Лібанова Е. М., Гладун О. М., Лісогор Л. С. та ін. Вимірювання якості життя в Україні. Аналітична доповідь. К. : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2013. 50 с.
5. Jenkinson C. Quality of life. URL : <https://www.britannica.com/topic/quality-of-life> (дата звернення: 30.09.2021 р.).

6. World Health Organization. WHOQOL. User manual. Programme on Mental Health. Rev. 2012.03. 106 p. URL : <https://www.who.int/toolkits/whoqol> (дата звернення: 29.09.2021 р.).
7. Rojas M. The Measurement of Quality of Life: Conceptualization Comes First. A Four-Qualities-of-Life Conceptual Framework and an Illustration to Latin America. ISQOLS Conference : Measures and goals for the progress of societies. Satellite meeting: Measuring subjective well-being: an opportunity for National Statistical Offices? Florence, 23-24 July 2009. 61 p.
8. Evans, S., Underwood, A., and Seidl, A. Beyond GDP: Measuring Progress Towards a Green Economy. IUCN's *Environmental Economics Occasional Paper Series on GDP as an Insufficient Tool for Measuring Progress Toward a Green Economy*. 17 p.
9. United Nations Development programme. Human development index (HDI). URL : <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi> (дата звернення: 15.10.2021 р.).
10. United Nations Development programme. Planetary pressures–adjusted Human Development Index (PHDI). URL : <http://hdr.undp.org/en/content/planetary-pressures%E2%80%93adjusted-human-development-index-phdi> (дата звернення: 15.10.2021 р.).
11. NEF. The unHappy Planet Index, 2006. 59 p. URL : https://b3cdn.net/nefoundation/54928c89090c07a78f_ywm6y59da.pdf (дата звернення: 13.10.2021 р.).
12. Happy Planet Index. URL : <http://happyplanetindex.org/about> (дата звернення: 13.10.2021 р.).
13. The Economist Intelligence Unit's quality-of-life index. URL : https://www.economist.com/media/pdf/quality_of_life.pdf (дата звернення: 12.10.2021 р.).
14. OECD Better Life Index for 2020. URL : <https://www.oecdbetterlifeindex.org/#/1111111111> (дата звернення: 11.10.2021 р.).
15. Eurostat. Quality of life indicators – measuring quality of life. URL : https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Quality_of_life_indicators_-_measuring_quality_of_life#8.2B1_dimensions_of_quality_of_life (дата звернення: 19.10.2021 р.).
16. Veenhoven, R. The four qualities of life. Ordering concepts and measures of the good life. Published in: *Mark McGillivray & Mathew Clark (Eds.) Understanding Human Well-being*. United Nations University Press. Tokyo-NewYork-Paris, 2006. P. 74-100.
17. Юрій М. Ф. Політологія : навч. посіб. К. : Дакор, КНТ, 2006. 416 с. URL : <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-45.html> (дата звернення: 21.10.2021 р.).

References:

1. Post, M. (2014). Definitions of Quality of Life : What Has Happened and How to Move On. *Topics in Spinal Cord Injury Rehabilitation*, 20(3), 167–180. doi: 10.1310/sci2003-167 [in English].
2. Cummins, R. (1997). *Comprehensive Quality of Life Scale – Intellectual/Cognitive Disability*. Manual. Deakin University [in English].
3. Jeffrey, K., Wheatley, H. & Abdallah, S. (2016). *The Happy Planet Index: 2016. A global index of sustainable well-being*. London: New Economics Foundation. Retrieved from <https://static1.squarespace.com/static/5735c421e321402778ee0ce9/t/57e0052d440243730fdf03f3/1474299185121/Briefing+paper+-+HPI+2016.pdf> [in English].
4. Libanova, E. M., Hladun, O. M. & Lisohor, L. S. and others. (2013). *Measuring the quality of life in Ukraine. Analychna dopovid'*. K. : Instytut demografii ta sotsial'nykh doslidzhen' imeni M.V. Ptukhy NAN Ukrainy 50 [in Ukrainian].
5. Jenkinson, Crispin. (2016). *Quality of life*. Retrieved from : <https://www.britannica.com/topic/quality-of-life> [in English].
6. World Health Organization. (2012). *Official web-site*. WHOQOL. User manual. Programme on Mental Health. Rev. 2012.03. Retrieved from : <https://www.who.int/toolkits/whoqol> [in English].
7. Rojas, M. (2009). The Measurement of Quality of Life: Conceptualization Comes First. A Four-Qualities-of-Life Conceptual Framework and an Illustration to Latin America. *ISQOLS Conference: Measures and goals for the progress of societies. Satellite meeting: Measuring subjective well-being: an opportunity for National Statistical Offices?* Florence: Society for Quality-of-Life Studies [in English].
8. Evans, S., Underwood, A. & Seidl, A. (2012). Beyond GDP : Measuring Progress Towards a Green Economy. IUCN's *Environmental Economics Occasional Paper Series on GDP as an Insufficient Tool for Measuring Progress Toward a Green Economy*. 17 [in English].
9. United Nations Development programme. (2020). Human development index (HDI). Retrieved from : <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi> [in English].
10. United Nations Development programme. (2020). Planetary pressures–adjusted Human Development Index (PHDI). Retrieved from : <http://hdr.undp.org/en/content/planetary-pressures%E2%80%93adjusted-human-development-index-phdi> [in English].

